

- тронної торгівлі в Україні / І. П. Міщук, А. М. Гресь, С. М. Ковальчук // Науковий вісник ЛДАУ. – 2005. – Вип. 151. – С. 279-288.
6. Свешникова Т. Интернет-логистика : ставка на сеть [Цит. 2010, 1 апреля]. – Доступно с <<http://www.oborot.ru/article/412/14>>
7. Шоркин А. Успешный Интернет-магазин и его логистика [Цит. 2010, 30 марта]. – Доступно с <<http://it-belarus.net/publication/view/57/>>
8. Druker P. Can the E-business execute deliveries? / Druker P. // The Economist. – 1999. – No. 09. – pp. 9-14.
9. Wigand R. Electronic Commerce and Reduced Transaction Costs / Wigand R. // Electronic Markets. 11. – 1995. –Nov., No. 16-17. – pp. 2-5.

УДК 338.246:339.17

Бойкевич О. Р.

УТОЧНЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ПОНЯТЬ ПОТЕНЦІАЛУ, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА СТІЙКОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано існуючі теоретичні підходи до обґрунтування суті понять конкурентоспроможності, потенціалу, життєздатності, фінансової та ризико-стійкості підприємства, визначено взаємообумовленість їх з економічною безпекою підприємства та удосконалено понятійні характеристики економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, конкурентоспроможність, потенціал, стійкість, життєздатність, життєвий цикл підприємства.

Boykevych O. R.

CLARIFICATION OF CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY IN THE SYSTEM OF CONCEPTS OF POTENTIAL, COMPETITIVENESS AND SUSTAINABILITY OF TRADE ENTERPRISE

Existing theoretical approaches to study the merits of concepts of competitiveness, capability, sustainability, financial and risk-resistance of the enterprise analyzed, identify them with economic security and improved the conceptual characteristics of economic security.

Keywords: economic security, competitiveness, potential, stability, viability, life cycle of enterprise.

Вступ. Проблема економічної безпеки підприємства особливо актуалізується в період ускладнення фінансово-економічних стосунків. Проте, важливою функцією системи безпеки суб'єкта первинної ланки економіки є також прогнозування негативних змін у майбутньому та їх вчасне нівелювання. Вказане обумовлює потребу у створенні постійно діючого механізму гарантування високого рівня економічної безпеки підприємства як сьогодні, так і в перспективі.

Крім того, аналізована економічна категорія є складною, взаємообумовлюється практично з усіма

показниками стану та ефективності діяльності підприємства та потребує виключно системного підходу до її вимірювання, а отже й обґрунтування її зв'язку та залежності з такими інтегральними економічними категоріями як конкурентоспроможність, потенціал, життєздатність, фінансова та ризико-стійкість підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкурентоспроможності, реалізації потенціалу, забезпечення стійкості і життєздатності підприємства вивчало багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Можна виділити праці таких

авторів, як Лапін Є.В., Лігоненко Л.О., Новоселецький О.М., Тарнавська Н.П., Шкарлет С.М., Шпілевський В.В. Проте не достатньо вивченим в економічній літературі залишається питання встановлення взаємоузгодженості цих понять, обґрунтування найбільш інтегрального та узагальнюючого поняття, а також визначення місця серед аналізованих понять економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Основними цілями, поставленими під час написання цієї статті є: проаналізувати існуючі теоретичні підходи до обґрунтування суті понять конкурентоспроможності, потенціалу, життєздатності, фінансової та ризикованості підприємства; визначити взаємообумовленість їх з економічною безпекою підприємства; удосконалити понятійні характеристики економічної безпеки підприємства.

Метою статті є уточнити концептуальні засади економічної безпеки в системі понять потенціалу, конкурентоспроможності, та стійкості торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, категорія „економічна безпека” корелює з поняттям конкурентоспроможності підприємства. Так, Н.Тарнавська обґрунтовуючи зміст поняття конкурентоспроможності суб'єкта господарювання на засадах інноваційного розвитку доводить необхідність закладати в нього кількісно-якісні характеристики діяльності суб'єкта господарювання, спроможні забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції; об'єднання у цій категорії понять продуктивності та ефективності як здатності суб'єкта первинної ланки економіки у реальному часі та в перспективі формувати і використовувати систему знань випереджаючи існуючих та потенційних конкурентів [10, с.12]. З поданого визначення дійсно простежуються схожі характеристики між конкурентоспроможністю та економічною безпекою підприємства. Більше того, в наукових працях з проблем конкурентоспроможності первинної ланки економіки можна віднайти багато тождесних підходів до обґрунтування суті аналізованих понять. Наприклад, Р.Лупак характеризує конкурентоспроможність підприємства як механізм ефективного використання конкурентних переваг з метою досягнення стратегічних цілей господарсько-фінансової діяльності та забезпечення соціально-економічних потреб споживачів [6, с. 6]. Крім того, науковець обґрунтовуючи методику оцінки рівня конкурентоспроможності використовує ресурсно-функціональний підхід який, на нашу думку, більш характерний для оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Узагальнюючи аналіз праць з проблем конкурентоспроможності [6, 10], доходимо висновку, що конкурентоспроможність, як система та комплексна характеристика, все ж характеризує існуючий стан суб'єкта господарювання та його певні коротко-

строкові перспективи. Водночас, на відміну від конкурентоспроможності, категорія економічної безпеки підприємства є „ширшою”, оскільки включає як конкурентоспроможність сьогодні, фізичну захищеність майна та інтересів підприємства, здатність до розвитку та, ми вважаємо, що в основу цього поняття необхідно закладати здатність підприємства ефективно та безпечно функціонувати як сьогодні так і в майбутньому відповідно до його місії і цілей діяльності, узгоджених з етапами його життєвого циклу.

Дещо менш схожим за змістом, проте подібним за методикою оцінки до економічної безпеки є категорія економічного потенціалу підприємства. Так, Є.Лапін пропонує характеризувати потенціал підприємства за такими функціональними показниками, як кадровий, виробничий, інноваційний, організаційно-управлінський потенціал, що насамперед уподібнює дане поняття з економічною безпекою підприємства. Водночас у поданому науковцем визначенні суті поняття економічного потенціалу підприємства (як максимально можливого обсягу виробництва товарів, робіт і послуг в умовах, що забезпечують найбільш ефективно використання за часом і продуктивністю наявних ресурсів) видно відмінності між аналізованими категоріями [4, с. 9]. Якщо економічна безпека характеризує здатність підприємства функціонувати протягом визначеного періоду часу, то економічний потенціал відображає рівень ефективності використання підприємством його ресурсного забезпечення та можливостей економічного розвитку. Крім того, ми вважаємо, що повноцінно реалізувати потенціал можна лише на стадіях зрілості та спаду життєвого циклу підприємства.

В економічній літературі зустрічаються підходи до поєднання категорій потенціалу та безпеки, що вважаємо дискусійним та певною мірою неправомірним, але з іншого боку, наявність таких підходів дозволяє додатково переконатись у неідентичності цих понять. Так, науковець Шкарлет С. визначає потенціал економічної безпеки як множинну сукупність здатностей підприємства, що характеризує можливості здійснення ним певних функцій господарської діяльності, які необхідні для досягнення поставлених цілей в умовах жорсткого конкурентного і нестабільного зовнішнього середовища, а також продукування необхідних для цього засобів [12, с. 155-161]. У поданому визначенні реалізація потенціалу фактично є однією з внутрішніх функцій гарантування економічної безпеки підприємства, а отже доводить дещо вузький характер економічного потенціалу порівняно з економічною безпекою.

Варто звернути увагу також на спроби окремих науковців щодо отождолення понять безпеки та стійкості. Так, Новоселецький О. вво-

дить в науковий обіг поняття економічної стійкості підприємства і визначає його як здатність економічної системи зберігати рівноважний стан у процесі свого функціонування, не виходячи за межі області значень ключових параметрів, забезпечуючи допустимий ступінь ризику, вільно маневрувати в разі дії дестабілізуючих чинників, адаптуватися та виконувати поставлені завдання [8, с. 7]. Критичний аналіз поданого визначення дозволяє зробити висновок про те, що економічна стійкість в цьому випадку практично відповідає характеристиці економічної безпеки. Однак, на нашу думку, автор не достатньо правомірно вживає термін стійкості, оскільки методологічною основою її є здатність зберігати рівноважний стан його об'єкта. Проте для економіки стійкість не може виступати принциповою характеристикою, оскільки для економічної системи більш характерно забезпечувати максимальний збалансований економічний ефект. Крім того, важко визначити параметр стійкості показників діяльності підприємства на різних етапах його життєвого циклу. Йдеться про те, що про чіткі параметри стійкості можна стверджувати лише коли підприємство перебуває на стадії зрілості, оскільки відмінні параметри стійкості на етапі зростання чи спаду будуть суперечити максимальній реалізації економічного потенціалу підприємства.

В економічній літературі існують також підходи згідно яких визначаються й порівнюються категорії „життєздатність” та „економічна безпека” підприємства. Так, Шпілевський В. пропонує під життєздатністю підприємства розуміти інтегровану властивість, яка проявляється у взаємодії з іншими об'єктами, сукупність яких являє собою зовнішнє середовище [13, с.5]. Таке визначення, на нашу думку, є досить обмеженим і не дає змоги в повній мірі порівняти з поняттям економічної безпеки. Крім того у визначенні пропонується розглядати життєздатність підприємства з позицій забезпечення його фінансової рівноваги у процесі взаємодії із зовнішнім середовищем.

В той же час, Лігоненко Л. розглядає поняття життєздатності підприємства в контексті життєвого циклу розвитку підприємства. Автор пропонує життєздатність підприємства як мікроекономічної системи та господарюючого суб'єкта розглядати з дотриманням певних “параметрів життєздатності”, під якими розуміються найважливіші характеристики внутрішнього стану підприємства, порушення яких призводить до його економічної загибелі [5, с.12]. Вважаємо, що з наявних в економічній літературі підходів до обґрунтування суті поняття життєздатності первинної ланки економіки можна зробити два висновки: 1) категорія життєздатності досить адекватно характеризує економічну безпеку підприємства, тому може бути основою обґрунтування її економічного змісту; 2) наявні визначення поняття

життєздатності недостатньо чітко та повно відображають справжній зміст цього поняття, а отже потребують уточнення саме в аспекті економічної безпеки підприємства.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття „життєздатність” як здатність зберігати, підтримувати життя; здатність існувати, розвиватися. Тлумачний словник сучасної української мови даний термін подає як здатність виконувати життєві функції, здатність постійно діяти [11, с.136]. Отже, характеристика поняття „життєздатність” дозволяє зробити висновок, що її необхідно розглядати як невід'ємну характеристику безпеки підприємства. Такий висновок також можна зробити виходячи з таких двох головних позицій: 1) лише аспект життєздатності (а не стійкості, конкурентоспроможності, реалізації потенціалу тощо) відповідає принципу гарантування безпечності функціонування підприємства протягом всього його життєвого циклу; 2) більшість дослідників проблеми економічної безпеки суб'єкта первинної ланки економіки сходяться на думці, що вона стосується гарантування захищеності інтересів підприємства. Але, наприклад, інтерес максимізації прибутку або максимально можливого збільшення ринкової частки підприємства вже сьогодні може не узгоджуватися з дещо менш стрімким, проте стабільним, сталим та поступальним розвитком підприємства, чого дозволяє досягнути аспект планування життєздатності.

На наше переконання, складно виявити взаємозалежність та пріоритетність забезпечення аналізованих вище економічних категорій. Проте передумовою диференціації цих понять, на нашу думку, є визначення їх місця та пріоритетності забезпечення на різних етапах життєвого циклу підприємства.

У більшості праць, в яких аналізуються підходи до моделювання життєвого циклу функціонування суб'єктів господарювання пропонується схожі підходи, які передбачають такі етапи життєвого циклу підприємства як зародження, становлення, ріст, зрілість, старіння, ліквідація. [А. Адізес, А. Пушкар, Шершнева].

Одночасно потрібно зазначити, що окремі дослідники використовують певною мірою відмінні підходи до моделювання життєвого циклу підприємства. Так, Л. Грейнер пропонує формувати етапи життєвого циклу суб'єкта первинної ланки економіки за критеріями „розмір підприємства” та „вік підприємства”, виокремлюючи при цьому такі фази циклу його розвитку (та рівні кризи), як: 1) творча (створення організації), якій відповідає криза лідерства; 2) керівництво (організаційне зростання) поєднане з кризою автономії; 3) делегування повноважень, для якої характерна криза

контролю; 4) координації, якій відповідає криза меж; 5) співробітництво з кризою довіри.

У своїх працях А.Пушкар, а також А. Адізес сходяться до думки, що етапи життєвого циклу підприємства доцільно визначати за рівнем його розвитку та часом функціонування. При цьому А. Пушкар пропонує життєвий цикл підприємства поділити на три стадії розвитку, а саме стадію стабілізації, розвитку та спаду. В той же час, А. Адізес всі стадії життєвого циклу підприємства об'єднує в дві групи: ріст та старіння. До першої групи науковець пропонує відносити стадії: народження, дитинства, бурхливого росту, юності, розвитку, стабільності. До другої групи: аристократизму, ранньої бюрократизації, бюрократизації та смерті.

Л.Базилевич процес розвитку підприємства диференціює на етапи залежно від якості управління та часом його функціонування. При цьому процес розвитку підприємства можна умовно поділити на три етапи: зародження, розвитку та спаду.

Шершнева до критерію „час функціонування” додає критерій „рівень ефективності діяльності” підприємства. Відповідно до даної моделі життєвого циклу підприємство в процесі свого розвитку переживає такі стадії як зародження, становлення, ріст, зрілість, старіння та ліквідація.

Виявлена нами складність категорії „економічна безпека підприємства”, її взаємообумовленість з багатьма інтегральними показниками стану та ефективності функціонування підприємства, велика кількість джерел та ризиків безпеці, постійність характеру її забезпечення доводять необхідність застосування системного підходу до управління нею.

Зауважимо, що до такого висновку доходить більшість вітчизняних та закордонних науковців, які розглядають економічну безпеку як систему. Так, Дем'яненко Г.Є. при розгляді економічної безпеки підприємства обґрунтовує необхідність виключно системного підходу до обґрунтування цієї категорії та визначає її як комплекс заходів щодо забезпечення його стабільного розвитку через створення сприятливих умов, а також нейтралізації і ліквідації зовнішніх та внутрішніх загроз [2, с.12]. На нашу думку, в загальному вірно усвідомивши, що аналізована категорія є складною та поліваріантною науковець так і не продовжує дослідження в напрямку визначення елементів складу її системи. Наприклад, автор зазначає: „У формуванні системи економічної безпеки торговельного підприємства необхідним етапом є розробка комплексу заходів з її забезпечення...”, проте у поданому формулюванні можна відшукати як мінімум два дискусійних аспекти. По-перше, формування системи потребує не розробки заходів, а усвідомлення її головних елементів та формування взаємозв'язків між ними. Такий висновок робимо виходячи з того, що система (від грецького *systema* – ціле, складене із частин) –

множина елементів, які знаходяться у взаємовідносинах і зв'язках один з одним, утворюють певну цілісність, єдність [9, с.732]. По-друге, під системою автор розуміє сукупність заходів, що не відповідає аспекту системності.

Науковці З. Герасимчук та Н. Вавдіюк пропонують до системи економічної безпеки включати певну сукупність елементів, які характеризують вплив негативних факторів на стан безпеки [1, с.37]. Проте, більш вагомим з точки зору удосконалення теорії системи економічної безпеки суб'єкта господарювання є трактування економічної безпеки як складної динамічної системи, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз [7, с. 127]. Науковці розглядають вказану систему як сукупність економічних інтересів, вхідних впливів з боку середовища та об'єкта управління, керуючих впливів, які надходять на вхід об'єкта управління. Розділяючи такий підхід, вважаємо, що подальше удосконалення цієї теорії має стосуватися визначення складу суб'єктів управління системою, функцій системи, взаємозв'язків між її елементами, принципів системи та ін.

Висновки. Узагальнюючи вище наведене доходимо висновку про те, що економічна безпека є досить складною категорією, яка взаємообумовлюється з такими інтегральними показниками як конкурентоспроможність, потенціал, життєздатність, фінансово та ризико-стійкість підприємства, вимагає їх постійного моніторингу протягом усього життєвого циклу підприємства і доводить необхідність застосування системного підходу до управління нею. Тому під економічною безпекою підприємства необхідно розуміти рівень життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду життєвого циклу його функціонування, що одночасно гарантує виконання місії та цілей підприємства. Щодо системи економічної безпеки підприємства, то, на нашу думку, це сукупність невід'ємних елементів цієї системи та взаємозв'язків між ними, створення якої має на меті постійне гарантування високого рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія / З.В. Герасимчук, Н.С.Вавдіюк. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244 с.
2. Дем'яненко Г.Є. Економічна безпека торговельного підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 „економіка торгівлі та послуг” /

Г. Є. Дем'яненко; [Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського]. — Донецьк, 2003. — 18 с.

3. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.

4. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.01. „економіка промисловості” / Є. В. Лапін; [Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”]. — Х., 2006. — 36с.

5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління торговельним підприємством: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.05 „економіка торгівлі та послуг”/ Л. О. Лігоненко; Київ. нац. торгов.-екон. ун-т. — К., 2001. — 35 с.

6. Лупак Р.Л. Конкуреноспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04. „економіка та управління підприємствами (економіка торгівлі та послуг)” / Р. Л. Лупак; [Укоопспілка. Львівська комерційна академія]. — Львів, 2008. — 21с.

7. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: моногр. / за ред. В. М. Геєця. — Х.: ВД „ІНЖЕК”, 2006. — 240с.

8. Новоселецький О.М. Моделювання стійкості функціонування підприємства з урахуванням ризику: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.11 „математичні методи, моделі та інформаційні тех-

нології в економіці” / О. М.Новоселецький; [Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана]. — К., 2008. — 18 с.

9. Современный Энциклопедический словарь. Изд. „Большая Российская Энциклопедия”, 1997 г. — 1018 с.

10. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання на засадах інноваційного розвитку: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 „економіка та управління національним господарством” / Н. П. Тарнавська; [Тернопільський національний економічний університет]. — Тернопіль, 2009. — 40с.

11. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. / [уклад. І.М.Забіяка]. — К.:Арії, 2007. — 512с.

12. Шкарлет С.М. Діагностика потенціалу економічної безпеки підприємства у функціональному аспекті його інноваційної політики / С.М. Шкарлет // Культура народів Причорномор'я. — 2006. — № 85. — С. 155-161

13. Шпілевський В.В. Формування фінансової життєздатності коксохімічних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 „економіка та управління підприємствами” / В. В. Шпілевський; [Н.-д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України]. — Х., 2007. — 20 с.